

Uit: *De Tijd*, 31 januari 1986

## ANDREAS BURNIER/PROF. DR C. DESSAUR

Wam de Moor

**Over de commotie die zij verwekte met haar artikel over euthanasie: ‘Ik ben in sommige opzichten buitengewoon progressief’. Over haar jeugd als joodse onderduikster: ‘ik was een open kind en dat ben ik eigenlijk nog’. Over haar huwelijk met een ‘in zijn soort een verschrikkelijk keurige man’: ‘het is een heel wrede les geweest’. Over wat haar nog wachten kan: ‘Ik ben wel oud maar nog niet stokoud, dus het kan nog heel tragisch worden’. En over literatuur natuurlijk: over schrijven en - want zo begint het altijd - over lezen. Een gesprek met de criminologe prof. Dr C. Dessaur, meer bekend als schrijfster Andreas Burnier, die in *De Tijd* voorts een nog niet eerder gepubliceerd gedicht afstond: *Bijna 2000*.**

Het interview is afgesproken vóór bekend wordt dat zij in het decembernummer van *Delikt en delikwent* schrijft dat voorstanders van actieve euthanasie in de greep zijn van een totaal verkeerde ideologie. Ik spreek haar de dag vóór het kabinet besluit de wetgeving rond de euthanasie ‘nog niet rijp’ te verklaren.

De geïnterviewde is Andreas Burnier, de plotseling door geschokt links hoogst naïef geachte en door behoudend rechts in de armen gesloten prof. dr. Catharina (Ronnie) Dessaur, criminologe te Nijmegen, schrijfster te Amsterdam, 54 jaar oud.

‘Ze is seniel geworden’, verzucht een veertigjarige letterkundige in mijn omgeving. ‘Die heeft tenminste karakter’, zegt een even oude collega bewonderend. ‘Is die Dessaur *Andreas Burnier*?’ Niet iedereen leest.

Veertien jaar geleden ontdekte de decaan van de juridische faculteit van de katholieke universiteit, *prof. mr W.C.L. van der Grinten*, de dag na de benoeming van de criminologie lector Dessaur dat zij als de schrijfster Burnier de kar trok van het homoseksueel feminisme. Ontzetting, woede, maar ja, een voldongen feit.

Wordt zij nu de coryfee van uiterst rechts? Heel links en half rechts is over haar heen gevallen. Euthanasiste van het eerste uur *Sybrandy* noemde haar 'òf dom òf boosaardig'. De pasbenoemde Leidse hoogleraar *Terborgh-Dupuis* sprak van 'grote onkunde' en achtte de benadering van het probleem met scheldwoorden als 'nazistische psychopaten, engelen des doods, barbarij, abortus-en euthanasie-Welle, verwerpelijk en laakbaar. De indienst van het wetsontwerp voor legalisering van euthanasie, *E. Wessel-Tuinstra* (D66) zag Dessauxs betoog als een 'cri de coeur', als zodanig volkomen 'legitiem'. Zij legde vervolgens uit waarom zij vindt dat hulp bij levensbeëindiging in de wet moet worden vastgelegd. En in *De Tijd* van vorige week noemde P. van der Eijk Dessauxs artikel 'krenkend, onbekookt en onzindelijk'.

*Maar moest het dan ook zo grof?*

Andreas Burnier: 'In de eerste plaats heb ik niet gezegd dat mensen die in de actieve euthanasie-ideologie geloven nationaal socialisten zouden zijn, dat is onzin, het zijn mensen van ieder politieke signatuur. Maar ik heb gezegd dat de *geest* die zich vijftig jaar geleden manifesteerde, onder meer in het nationaal socialisme, manifesteert zich nu in sommige andere culturele bewegingen. Ik kreeg zojuist een vakblad toegestuurd van een collega, een Duits vakblad, waarin nog eens heel grondig uit de doeken wordt gedaan wat de Duitsers nu eigenlijk hadden met euthanasie. En daar stond voor mij ook nieuws in. Het begon met het uitroeien van afwijkende kinderen, psychisch gestoorde patiënten, oligofrenen (zwakzinnigen-red), epileptici, schizofrenen en ernstig manisch-depressieve mensen en verder met mismaakte, gehandicapte kinderen. Die zijn onder allerlei voorwendsels in grote getale uitgeroeid en de technieken die ze daarbij hebben ontwikkeld zijn vervolgens toegepast op de joden. Minstens honderdduizend kinderen en volwassenen die door de Duitsers door de bodem van een menswaardig bestaan zakten zijn aldus aan hun eind gekomen. Ik kan dus mijn associatie niet zo bizar vinden als sommige van mijn tegenstanders.'

## **De geest van '35**

*Je zegt in je werk niet alleen herhaaldelijk dat het erfgoed van de nazi's een bedreiging kan vormen, maar dat het evengoed geldt voor het plastic van een individueel hedonisme, het materialistische heidendom, als ik het zo mag vertalen.*

'De geest die zich vijftig jaar geleden manifesteerde in het nazidom kun je net zozeer vinden in de massademocratie van het oostblok als in het vulgaire materialisme en hedonisme van het Westen. Zo staat het ook in mijn artikel.'

*Maar dat zal toch voor Terborgh-Dupuis en Sybrandy niet gelden als argument tegen hun bezwaren? Dat versterkt alleen de smerigheid van wat de nazi's deden.*

'Ik zeg ook alleen dat die geest zich naar mijn mening steeds verder zal manifesteren. Juist onder zulk een geest zullen bij de voorgaande vergrijzing van ons volk steeds meer mensen voor hun eigen gevoel voor euthanasie kiezen, waarbij ik dan een groot vraagteken zet.

Er is in linkse kringen een enorme sociale druk voor abortus en voor euthanasie in deze zin te zijn. Ik beschouw mijzelf niet als ultralinks of ultrarechts, maar met name rechtse traditioneel denkende mensen zijn blij met mijn standpunt.’

*Geeft dit op zichzelf al niet te denken?*

‘Ik ben in sommige opzichten buitengewoon progressief, zoals in mijn pogingen een bijdrage te leveren tot de emancipatie van vrouwen en homoseksuelen. Maar in alle opzichten behoud ik mij het recht voor zo integer mogelijk te blijven. Ik wil een duidelijk onderscheid maken tussen actieve en passieve euthanasie.’

*Dus tussen een spuitje en de stekker er uit?*

‘Bij wijze van spreken. Van de voorstanders mag je dat onderscheid ook niet meer maken. Dat vind ik op zichzelf al heel demagogisch. Ook demagogisch is het gebruik van het woord ‘levenstestament’. Dat doet mij denken aan ‘Arbeit macht frei’ dat boven de concentratiekampen stond. Er was daar geen Arbeit en er was ook geen Freiheit. Met levenstestament bedoelen ze hoe de drager ervan door de hand van een ander wenst te sterven. Een demagogisch eufemisme dus.’

*Een dergelijke vergelijking is ook niet zonder een demagogisch trekje.*

‘Het heeft te maken met ‘new speak’. Met dingen anders benoemen dan ze zijn. Naar mensen die deskundiger zijn dan ik en die precies dezelfde bezwaren hebben is niet geluisterd. Alleen een keihard ongenueanceerd geluid, dat wordt gehoord. Daarom heb ik dit zo gedaan, dit is de essentie, hier gaat het om’.

**Leven is leren**

*Actieve euthanasie om iemands lijden te verzachten is onnodig en immoreel, schrijf je in Delikt en Delinkwent. Hoe reageer je als je mensen voor je krijgt met een demente vader en een mongoloïde kind in wording?*

‘Wat dat betreft sta ik heel dicht bij het boeddhisme. Ik zie het leven als een harde leerschool. Voor de meeste mensen in het Oosten en het Zuiden is het een materiële lijdensweg; ze hebben geen eten, ze leven in de grootste onzekerheid. De mensen in het Westen ervaren het leven als een psychische, een geestelijke kwelling. Het hele leven is één uitzichtloze noodsituatie. Zo gezien zou de beste oplossing voor al het lijden zijn nu alle kruisraketten af te schieten en alle atoombommen te laten vallen. Maar je kunt leren van de positieve dingen zonder al te euforisch te worden. En van de negatieve dingen, zodat je er niet al te depressief van wordt. Bij dat hele leerproces hoort dat je weet dat je sterfelijk bent, dat de tweede levenshelft zeker fysiek minder aangenaam is dan de eerste, omdat je in een grote mate van afhankelijkheid en eenzaamheid kunt komen te verkeren. Dat hoort er allemaal bij. En dan is het de taak van de omstanders die eenzaamheid en afhankelijkheid zoveel mogelijk op te heffen.

Heel veel mongoloïde kinderen hebben iets heel liefs, iets heel bijzonders, iets niet helemaal van deze aarde. Ik weet dat er ook een beetje boosaardige mongoloïde kinderen zijn - het lijkt me vreselijk moeilijk om zo'n kind te moeten grootbrengen en zelf daarbij in stand te blijven. Maar daar hoort bij dat het leven wat socialer ingericht zou kunnen zijn dan het nu is.

Ik ben bepaald geen tegenstander van individuele abortus, dat heb ik herhaaldelijk gezegd, er zijn allerlei noodsituaties die deze rechtvaardigen. Ik ben tegen abortus als eugenetische maatregel. Op dit moment zie je de doodsideoologie van twee kanten oprukken. De dreiging is dat men weer mensen gaat uitroeien (ja, dat woord is niet aangenaam) van wie men zegt dat ze niet menswaardig meer zijn, en aan het begin van het leven is er de dreiging dat men niet menswaardig geachte wezens niet geboren wil laten worden. En dan kan er heel weinig overblijven, als je doorredeneert. Wie is er dan wel menswaardig? Lange, blonde mannen?

Ik heb de hoop dat zelfs wanneer de wet van Wessel-Tuinstra er door komt - en dat vrees ik - bij een volgende stap misschien zal worden gedacht aan wat ik in 1985 heb geschreven.’

‘Ik behoor niet tot de mensen die uitzonderlijk hebben geleden, Ik heb, gegeven het feit dat ik honderd procent joods ben, een fantastisch lot gehad: dat ik alleen maar drie jaar ondergedoken ben geweest. Mijn ouders en zelfs mijn vier grootouders zijn in leven gebleven. Maar verder zijn vrijwel al mijn familieleden, vrienden, joodse kindertjes die ik kende, uitgemoord. We waren gescheiden van elkaar ondergedoken, mijn ouders, grootouders en ik, deze kleine kern. Relatief gezien heb ik dus niets om over te klagen. En natuurlijk heb ik, zoals iedereen, allerlei problemen gehad die niets met de oorlog te maken hebben, maar ik heb geen uitzonderlijk gekweld leven gehad.

Nee, naar *Shoah* heb ik niet gekeken. Ik zou daarna enige weken of maanden uit de roulatie zijn. Dat wil ik niet. Ik kan er op het ogenblik niet tegen. Ik weet genoeg, denk ik. Voor mij hebben gekeken mensen die na de oorlog geboren zijn en daar verder niets mee te maken hebben. En ik heb er over gelezen in de krant. Het belangrijkste van die film is te beseffen wat er nu gebeurt, wat er nú gaande is.

Een tijdje geleden was ik in Keulen om er voor de neerlandici te spreken ( in het kader van de hier eerder beschreven *Begegnung mit den Niederlanden* – wdm) en toen vroeg iemand wat ik vond van het feit dat Reagan op verzoek van Kohl een krans had gelegd in Bitburg, waar die SS-ers begraven liggen. Mijn antwoord was dat ik dat niet verstandig vond, een tragisch misverstand, maar dat het duizend keer belangrijker is hoe de Duitsers nu met hun Turkse gastarbeiders omgaan dan dat er zo'n historische fout wordt gemaakt. Zo is het ook wat Shoah betreft belangrijker te constateren dat zoveel mensen nú nog in diezelfde mentaliteit leven van afzijdigheid en misdadigheid. Het enige wat je kunt doen is steeds maar weer proberen wakker te blijven, steeds opnieuw vasthouden aan het streven een moreel, alert individu te blijven, en je op geen enkele wijze onder sociale druk te laten zetten of aan politieke koppelverkoop gehoor te geven.

### **Jarenlang enig kind**

*Er is in je werk voortdurend een paradox waarneembaar: aandacht voor het collectief, en een sterk verlangen naar individualisering, Je wilt de samenleving een bepaalde kant op krijgen.*

Mijn individualisme is historisch gemakkelijk te verklaren. Ik was tot en met de tweede wereldoorlog enig kind. Ja, ik ben geboren in 1931. Ik was vijftien toen mijn broertje werd geboren. Twee jaar later was ik uit huis, dat heb ik dus nauwelijks meegemaakt. Ik heb de mentaliteit van een enig kind. Je zit dan onder de niet geringe druk van de ouders, ook als dat een hele liefdevolle druk is, waarin veel aandacht, veel bezorgdheid, veel liefde op dat ene kind wordt gericht. Je moet je dan veel meer in jezelf terugtrekken en meer je eigen wereld ontwikkelen dan wanneer je met een groepje van twee of drie bent. Verder ben ik op de Montessorischool geweest, in Den Haag, waar wij woonden, en ook dat tekent je individualisme. Wat de andere kant betreft: ik zie niets in politiek of sociale actie, dat ligt mij helemaal niet. Ik vind wel dat je, als je weet dat je ergens voor moet waarschuwen, dit moet doen. Ik heb verder geen maatschappijhervormende ambities.

### **Niet wantrouwig**

*Wat betekende het in zestien verschillende pleeggezinnen op te groeien gedurende drie jaar? Droeg dat ook niet bij tot je zelfstandigheid?*

‘Onafhankelijkheid en ontworteling, ja. Maar van die drie jaar ben ik er twee op hetzelfde adres geweest, bij hetzelfde echtpaar. Het half jaar ervoor en het half jaar erna heeft die bonte reeks van zestien opgeleverd. Maar ik kwam wel in aanraking met allerlei soorten mensen, met levensovertuigingen, sociale niveaus, ik was in uithoeken, ik heb de relativiteit van iedere groepsvorming en dogmatische overtuiging leren kennen. Er werd met net zoveel aplomb op mij ingepreacht door dogmatische communisten als door dogmatische gereformeerden. Soms moest ik angstvallig binnenblijven, soms kon ik naar school en buiten op de velden en in de bossen rondzwerven. Ik was in de leeftijd van elf tot veertien jaar, leefde heel bewust, ervoer de confrontatie van het stadskind met het landleven. Het was niet aangenaam omdat ik mij voortdurend moest aanpassen. Ik kon daardoor bijvoorbeeld niet ziek zijn: in drie jaar ben ik niet één dag ziek geweest. En dan de constante dreiging, de voortdurende onzekerheid. Zo heb ik gewoond in *Eindhoven*, *Amersfoort*, *Harderwijk*, *Eibergen*, *Slagharen*, *Epe op de Veluwe*; de twee jaar dus in Slagharen. Wantrouwig ben ik er niet van geworden.

Ik zou nu misschien oud en cynisch behoren te zijn, maar ik was wel een open kind, en dat ben ik eigenlijk nog wel. Nee, die jaren hebben mij niet wantrouwig gemaakt, wel wat introverter. Je moet het rustpunt in jezelf vinden. Je bent geneigd een binnenwereld vol fantasie te scheppen. Of het ontbreken van vaste identificatiefiguren het mij tussen mijn veertiende en vijfentwintigste moeilijker heeft gemaakt mijn eigen identiteit te vinden, durf ik niet te zeggen, daar heb ik eigenlijk nog nooit over nagedacht. De grote, lange, dramatische puberteit waar ik in die jaren doorheen ben gegaan – wat er gebeurde is dat ik een pseudovolwassenheid doormaakte op een leeftijd waarop je normaal wel ziek en lastig bent, en dat moest ik bezuren, denk ik. De puberteit was één groot lijden, ik moet er niet aan denken hoe vreselijk dat was. Ik was me bewust van de verschrikkelijkste dingen, echt van die pubergevoelens van de enorme omvang en leegte van het heelal. Het was niet niks. Ik las erg graag *Baudelaire* in die tijd.’

Vóór de oorlog woonde ik in de Haarlemsestraat, van die grote huizen met woeste tuinen, vlak aan zee. Ook na de oorlog woonden wij in die buurt, in de Hasseltsestraat. Het gymnasium vond ik minder prettig dan de lagere school. Als Montessorikind kon ik niet wennen aan het klassikale onderwijs. Ik was zo lastig dat ik op een gegeven moment voor de keuze werd gesteld een klas over te slaan of van school te gaan. Ik heb toen maar die eerste gekozen. En met kinderen die klassen overslaan gaat het dikwijls mis. Dat zag je toen ik in Amsterdam ging studeren. Wat toen loskwam: ik werd heel onrustig, ik kon mij absoluut niet meer concentreren, wat ik juist zo goed had gekund; ik kwam niet meer tot lezen, ik moest voortdurend bij de weg zijn, rende van het ene naar het andere in de stad, op mijn kamer hield ik het niet uit. Ik had veel vrienden, maar voelde mij erg alleen, typisch adolescent. De medicijnenstudie werd niks, maar ook filosofie gaf geen soelaas. Dus trouwde ik, zoals iedereen, in 1953 en tien jaar later kwam ik terug in de wereld. Die periode was een beleving van totale afstomping.

Ik voelde mij een soort gevangene, je doet gewoon niet meer mee, het was een vorm van innerlijk vertrek.

Toen ik klein was wilde ik niets liever dan een jongen worden. En als het toen had gekund, had ik mij om laten bouwen. Maar dat gevoel hield op, dat verlangde ik niet meer. Kijk, in de eerste levenshelft is het gewoon afschuwelijk een vrouw een vrouw te zijn. Ik was helemaal niet bijzonder mooi of zo, maar toch, je kunt niet gewoon in een café zitten, je kunt niet gewoon op straat lopen, je denkt dat je een mooie vriendschap hebt met iemand en die wil dan wat: dát. En nooit datgene waar jij denkt dat het over gaat. Ik vond het ècht afschuwelijk. Ik wilde graag reizen, ik zat graag in cafés toen, en dat was allemaal voor een jongen veel gemakkelijker. Nu ik ouder ben geworden ligt dat anders, speelt het niet meer.'

## **Studie na huwelijk**

'Zijn het dode jaren, deze huwelijksjaren? In het kader van mijn levensfilosofie moet ik zeggen, dat het een heel wrede les was voor mij. Ik heb moeten leven op een manier die mij helemaal niet ligt: volkomen a-intellectueel; geleidelijk ontwaakte ik weer, kreeg ik weer zin in studie, en daar was geen gelegenheid voor. Ik heb niets in mij voor het voeren van een huishouding, maar met twee kinderen en een man, moest die toch worden gedaan. Ik had hulp maar dan moest ik dus optreden als een Mevrouw. Ja, ik voelde me geketend, en ik kwam er blij uit. Ik zeg er nooit iets over omdat ik dat niet aardig vind tegenover die man met wie ik getrouwd ben geweest en die in zijn soort een verschrikkelijk keurige, aardige man is, die ook niet te beroerd was om in het huishouden te helpen – wat in het begin van de jaren vijftig helemaal niet zo gebruikelijk was. Dat het zo lang geduurd heeft komt ook door de moraal van mijn tijd waarvan ik een kind ben: als je aan iets begint probeer je het af te maken.'

*Je bent weer gaan studeren, bij Nagel, in Leiden onder andere. En nog vóór je promotie ging je naar Nijmegen. Waarom?*

'Om de baan. Ik was kostwinner van twee kinderen en ik kon lector en later hoogleraar worden. Ik ben niet katholiek, ik voel geen enkele affiniteit tot wat voor soort kerkgodsdienst dan ook. Toevallig zijn er soms ideeën die ik blijf te delen met mensen hier in Nijmegen, maar dat is dan omdat de ideeën sporen, terwijl ze verschillende oorsprongen hebben.

*Haar werk. Het begon waar het altijd begint: met lezen.*

Mijn toegang tot de grote literatuur is *Du Perron* geweest. Via zijn *Cahiers van een lezer* ontdekte ik toen ik een jaar of veertien, vijftien was zoiets als een wereld literatuur en hij is lange tijd mijn god geweest.

Vóór Du Perron las ik jongensboeken. En in de oorlog streekromans. Je had bij die niet zo intellectuele families waar ik onderdook *het geijkte pakket*, zo'n zes tot tien romans die bij heel veel mensen aanwezig waren. *Sil de Strandjutter*, *Pastoor Poncke*, bij de socialisten *Merijntje Gijzen* en Zola in het Nederlands. Voorzover ik dat mocht, bij echte gereformeerden was dat niet het geval, las ik dat allemaal. De diepste indruk maakte op mij, toen ik dertien was *Germinal* van Zola. Als de mensen zo in totale duisternis ronddwalen, in totale onwetendheid rondgaan als beesten..., ik heb het boek nooit durven herlezen, het is zo'n metafoor voor het hele bestaan. Temidden van al die verzwijnde mensen is er één die zich het licht herinnert, dat is mij bijgebleven, dat is de held.'

*Ik herinner haar aan het prachtig beginbeeld van De literaire salon waar het kind, zich koesterend aan een straal zonlicht, die de duistere kamer binnen glijdt, aan de piano zit.*

'In zekere zin is dat natuurlijk hetzelfde, maar 't gaat natuurlijk om de vorm. Dat beeld is geen herinnering, dat is bij mij opgekomen toen ik een stukje muziek hoorde. In het algemeen ontroert muziek mij niet. Heel veel muziek heeft voor mij iets dreigends, is bedoeld om groepssentimenten op te roepen, en dan moet ik vaak denken aan een gedwongen kerkbezoek in de oorlog, aan de liederen die Duitse soldaten zongen, die hadden voor mij als onderduikster iets buitengewoon dreigends. De relatie met muziek is dus nogal ambivalent. Er is een beperkt aantal componisten dat ik waardeer en die smaak verfijnt zich wat nu ik ouder word.'

In mijn lezen heb ik een heel lange Franse periode gehad. Te beginnen met Camus en Sartre en dan terug naar de negentiende eeuw. Ik heb heel lang niet gelezen, tijdens mij huwelijk, en toen ik weer terug in de wereld was was de Engelse en Amerikaanse literatuur bij mijn generatie in de mode en ik las daarvan wat ik krijgen kon. Dan is er een lange periode geweest waarin ik alleen maar wetenschappelijk werk las en nauwelijks belletrie. Ik merk nu dat ik de neiging heb, zoals dat meer bij oudere mensen gebeurt, terug te keren naar de voorkeur van mijn jeugd. Nieuw was voor mij de ontdekking van Strindberg en Hamsun. Oud was de terugkeer naar Pound, Eliot en Yeats, grote dichters en naar de negentiende eeuw. Die vind ik fantastisch.

Toen ik *Een Tevreden Lach* schreef was ik eigenlijk niet met deze schrijvers bezig; ik kan mij geen auteur voorstellen door wie ik mij toen heb laten inspireren. Bij *De huilende libertijn* lag dat anders, toen was ik heel sterk onder invloed van Nabokov, ik had toen net *Ada* gelezen.

Mijn nieuwe boek, *De trein naar Tarascon*, het komt over een maand uit, is traditioneler van vorm dan welk ander boek ook dat ik geschreven heb. Het heeft namelijk een mannelijke hoofdpersoon, het is in de hij-vorm geschreven, het personage is duidelijk geen projectie van mijzelf. En tegelijkertijd breekt het naar zijn inhoud door de alledaagse realiteit heen. Er zit een plot in en dat is ook iets wat de meeste van mijn romans niet hebben. *De reis naar Kithira*



was evenmin traditioneel, maar daar waren èn vorm èn inhoud ongewoon.

Je kunt proberen in contact te komen met wat voor jou essentieel is langs de weg van het denken, van de grote systemen, met filosoferen, met verheven literatuur. En je kunt proberen tot de essentie te komen door heel dicht bij het kleine te blijven, bij het alledaagse. Dat zijn de twee wegen (licht) naar God. Ik vind ze volkomen gelijkwaardig. Typisch de droom van een intellectueel natuurlijk, want als een eenvoudige boer zou je daar geen tijd voor hebben.'

## **De innerlijke chaos**

*In Een tevreden lach probeert Simone Baling drie dingen met elkaar te verzoenen: het Ene Eeuwige, de geest en haar individuele ik'. In De droom der rede wordt heel duidelijk dat dat jouw eigen streven is.*

'De mensen kennen momenten van grote bevlogenheid waarin ze weten dat ze onderdeel zijn van een totaal, en in die zin ook deelhebben aan iets heel groots. Dat is van alle tijden, en in alle culturen aan de orde. Of je kunt je een klein en weerloos stofje voelen, een druppel in de oceaan. Of je kunt je een rots in de branding voelen, maar dan toch wel erg alleen. De meeste mensen in het Westen hebben een zeer krachtig individualiteitsbesef. Dat zijn eigenlijk drie totaal verschillende visies op jezelf. De kunst is deze drie met elkaar in verbinding te brengen, ze met elkaar aan de praat te krijgen.'

*In De huilende libertijn laat je aan het slot de vertelster zeggen: dat het erom gaat 'de eenzaamheid te verdrijven, de chaos te ordenen, de angst te bezweren'. Een algemene uitspraak waarvan je minstens ook stukken vindt bij Hermans en Reve en een leger andere hedendaagse auteurs. Kun je zo 'n uitspraak concreter maken?*

'Het gaat altijd om de kosmische eenzaamheid, het gevoel dat je in onwetendheid leeft, voortwandelt in duisternis. Er bestaat ook concrete duisternis, van bejaarde mensen, van mensen die alleen moeten leven, die eenzaamheid onderschat ik allerm minst, maar die bedoel ik hier niet. Ik ervaar het meeste dat in de buitenwereld gebeurt als absurd en gruwelijk. Met innerlijke chaos bedoel ik dat je niet bij jezelf bent, dat je wordt overspoeld door de ene gedachte na de andere en zo jezelf niet in de hand kunt houden. Over die chaos heeft het boeddhisme heel veel moois te zeggen. Angst heeft altijd te maken met het feit dat je niet bij jezelf bent en hangt dus ten nauwste met die chaos samen'.

*Je laat Simone Baling, jouw alterego, uitroepen: 'O, Goden, wat heb ik u aangedaan dat ik dit moet uitzitten, straks oud en alleen, een verachte flikker, een gesmade jood, op zijn best en verkrampd zielig de Hollandse burgerschijn ophoudend namaakwezen'. Die klacht van het jonge meisje, ben je kunnen ontkomen aan dat visioen?*

‘Ik ben wel oud, maar nog niet stokoud, dus het kan nog heel tragisch worden. Ik voel mij niet veracht, niet gesmaad, niet meer dan een ander althans. Het is een literaire charging, die overigens best realiteit kan worden. Oud worden lijkt me niet de mooiste bezigheid. Maar ik vind een soefispreuk als deze wel goed: ‘Als je geboren wordt lachen de omstanders en huil jij. Probeer zo te leven dat als jij sterft de omstanders huilen en jij lacht’.’

## **Zoeken naar de waarheid**

*Plato heeft volgens Goethe gestreefd naar het eeuwig schone, goede en ware. Maar jij zegt ook herhaaldelijk het na te streven. Gaat dat zomaar of zijn er daar volgens jou toch strakke normen voor nodig? Als je als individu in een collectief het goede nastreeft botst jouw opvatting van het goede gemakkelijk met de opvatting van een ander.*

‘De collectieve normen zijn er om grenscondities vast te stellen, om mensen tegen elkaar te beschermen. Dat zijn heel globale kwesties: heel erge dingen moeten heel erg strafbaar zijn. Daar moeten massale vangnetten voor zijn. Wat ik bedoel is toch iets anders: bij het zoeken naar waarheid en het goede kan niemand je helpen.’

*Bij de milde dood trek jij de grenzen anders dan de voorstanders van actieve euthanasie.*

‘Ik denk dat het vanuit een hoger standpunt buitengewoon relatief is.’

*Toch maak je je er druk over*

‘Ja, vanuit mijn alledaagse betrokkenheid. Ik hoop dat ik wanneer ik zo’n debat als dat over de euthanasie aanga in mijn boeken spreek vanuit een wezenlijker niveau.’

## **Veel wan-informatie**

*Ben je als Dessaur op een ander niveau bezig dan als de schrijfster Burnier?*

‘Het groeit naar elkaar toe. Ik ben als Dessaur steeds de rationalistische intellectueel geweest; als Burnier had ik alle vrijheid van de artiest.’

*Om te dromen?*

....ja, misschien droomde ik daarin meer.

*Tussen de bundel ‘Essays’ (van Burnier) en ‘De droom der rede’ (van Dessaur) is buitengewoon veel overeenkomst. Je verzet je met name tegen het gespecialiseerde, puur rationalistische denken.*

‘Ik ben daar in veel opzichten wel vóór. Ik wil graag vliegen met die luchtvaartmaatschappij waar de meest rationalistische specialisten het voor het zeggen hebben. Waar ik tegen ben is de expansiedrift van het ene aspect van het menselijk bewustzijn. In psychologische termen kun je zeggen: er zijn tal van soorten mensen, maar psychologisch heeft het extraverte denktipe de overhand gekregen. Als je niet een extravert denktipe bent, hoor je in feite al niet meer bij de wetenschappelijke top. En dat vind ik buitengewoon kwalijk omdat bij ieder psychologisch type goed en slechte wetenschapsbeoefening past.’

*Voel jij je verantwoordelijk voor het denken in de samenleving?*

‘Als je nu jong bent krijg je toch veel wan-informatie. Waar moet je dan het tegenwicht vandaan halen? Ik denk dat er mensen moeten zijn die met mooie alternatieven komen. Het goede en slechte zit in iedereen. En iedereen is zelf verantwoordelijk. Maar ik acht mij wel verantwoordelijk als ik denk over een kwestie iets te zeggen te hebben, daarover ook het woord te voeren.’

## **Ons opgewonden gekrioel**

*Je toont je aldus een optimist, terwijl De literaire salon, je laatst verschenen roman, toch eindigt met een soort bezwering van ‘de totale ondergang en decadentie’.*

‘Alle mogelijkheden liggen open. Kijk, op de eeuwigheid maakt het allemaal niets uit. En je kunt dus ook met een zekere gelatenheid naar ons opgewonden gekrioel kijken.’

*Beperkt ons perspectief zich tot dit leven?*

‘Mensen hebben al of niet ervaring met reïncarnatie. Als je die hebt zul je ongetwijfeld daarnaar leven. En als je haar niet hebt, ach, in beide gevallen is het mogelijk een buitengewoon fatsoenlijk of een buitengewoon onfatsoenlijk mens te zijn. Het is geen garantie voor een waardiger bestaan.’

*Dat is niet wat ik bedoel te zeggen. Wanneer jij straks het moede hoofd neerlegt, is het dan ook echt af?*

Nee, ik heb dat gevoel niet, nee. Ik heb die ervaring niet. Het meeste waartegen ik nu ‘ik’ zeg, zal dan wel weg zijn. Dat is eenmalig. Deze constellatie van een fysiek lichaam met een bepaald uit de erfelijkheid gegeven temperament, met een karakter dat door milieu en de tijd waarin het leven is gevormd, dat is ééns en nooit weer. Maar er is een zeer verborgen kern in de mens die in mijn ervaring eeuwig is.’

## Het werk van Andreas Burnier

In twintig jaar tijd schreef Andreas Burnier vijf romans, een verhalenbundel, een gedichtenbundel en twee boeken met essays. Dit werk werd in 1985 aangevuld met enige nieuwe stukken, herdrukt in twee fraai uitgevoerde, gebonden boeken. *Belletrie* bevat het functionele proza, chronologisch geordend. Zo vindt men er het driftige, geestige debuut *Een tevreden lach* (1965), de samenhangende verhalenbundel *De verschrikkingen van het noorden* (1967), de kleine roman over haar onderduik- en puberteitsjaren *Het jongensuur* (1969), de schelmenroman *De huilende libertijn* (1970), de historisch-wijsgerige roman *De reis naar Kithira* (1976) en de gedichtenbundel *Na de laatste keer* (1981). Uit dit laatste boek zijn de hier afgedrukte gedichten gekozen. In 1983 publiceerde Burnier nog de roman *De literaire salon*. In *Essays 1968-1985* haar denken die zij hier accentueert door het meest recente werk voorop te plaatsen. Daarin stelt zij zich vragen over het leven die ook haar alterego Dessaur in *De droom der rede* (1984) bezighouden. Hierop volgen de vroegste, baldadigste stukken, afkomstig uit de bundel *Poëzie, jongens en het gezelschap van geleerde vrouwen* (1974). Wat hebben mannen als Alfonso X el Sabio, van Gogh, Steiner, Jung en anderen haar te zeggen gehad? Daarover gaat deel 3. En tenslotte geeft deel 4 een beeld van de overgang in het denken van feminisme, literatuur en sociale wetenschap naar meer wijsgerige, spirituele vragen. En wie dat gelezen heeft kan weer vooraan beginnen. Een goede opzet van een interessant, ernstig betoog in delen.

Uitgaven van Querido, ISBN- nummers resp. *Belletrie* 90 214 5550 1 ( 585 pag., f 65,-).

*Essays* 90 214 5551 X (522 pag., f 59,-)

## Bijna Tweeduizend

No, no, dit is het never, never land  
verkend door Blake, Yeats, Elliot en Pound  
Apocalypse, waarvoor de ouden vreesden  
Dit tijdperk is het Polen van de tijd,  
een eeuw van ondergang na driemaal strijd.  
Dit is de toekomst van Céline, Genet,  
in kaart gebracht door Strindberg  
Zwaveldamp van mensenhaat,

eeuwige ijskap der bureaucratie  
abortus en euthanasie  
Hoevelen zijn vermoord? Vermist?  
Voorgoed verminkt? In rook vergaan?  
'Iets met een vier er in?'  
Wie houden drugs in limbo?  
Wie doven uit in onwetendheid, liefde-angst, godenhaat?  
Dit is de eeuw die eeuwen is gevreesd,  
Waar in de laatste paradijzen  
-herinnering aan de herinnering van het paradijs-  
worden bedolven door atoomerupties  
kunstmatige vulkanen uit Satans phallus

Zie om! Beoefen de herinnering.

Vind, achterwaarts gaand,  
het overwoekerde pad terug.

Herinner je Gilgamesj

Arjuna

Achilles

Odysseus

Parsival

Faust

Väinamönen

en hun wereld waar zij voor stonden.

Bega het pad opnieuw,

sla tijdig af

vind een andere weg door de tijd,  
die leidt van de negentiende eeuw  
naar eeuw negentien-a  
en vandaar naar zevenentwintighonderd.  
Terreur, schizofrenie, suïcide,  
het rood, wit blauw van de verkeerde tijd  
vergeten wij.

Wij graven de twintigste eeuw af  
zetten er jonge sparren op  
een hek erom heen  
en zeggen: dit is Treblinka

Sobibor  
Westerbork  
een vergiftigde atoom  
uit de Oceaan van de hoon.

Hier kun je niet komen,  
mijd deze plek  
op grond van artikel zeshonderdzesenzestig.

Zie om! Neem nogmaals de weg van Egypte naar Babylon  
India, Iran en Hellas  
naar een beter Europa

Langs die andere wereldlijn  
Waar Kaspar Hauser nooit werd vermoord  
geen gele ster te zien  
geen atoomknal gehoord,  
zullen wij kaarsen branden voor de lege plek

de twintigste eeuw  
(requiescat in pace)

zullen wij OM! OM! Roepen  
om de geesten te weren  
zullen wij de lichte toekomst invoceren.

Wij die trekken over tijdheuvelds rondom

Zullen het grote licht ontmoeten

de wijsheid van Boeddha

de liefde van Christus

het kunnen van Hermes/Thoth.

ANDREAS BURNIER